

Spomini na pretekle lepe, a tudi hude čase (1)

Življenje je zgodba ...

Življenje je zgodba, ena ali več zgodb. Nekatere izgi-
nejo iz spomina, nekatere
pa ostanejo in zaznamujejo
življenje.

V članku o koncentracijskem ta-
borišču Gonars, ki je bil objav-
ljen pred nekaj meseci v Novem
glasu, sem omenil, da sem smel
prehajati mejo med Ljubljansko
pokrajino in Kraljevino Italijo,
ker sem imel prepustnico, ki mi
je dovoljevala, da sem lahko obi-
skoval rojstni kraj Žabnice –
Camporosso preko Gorice in
Vidma. To je bilo "uradno",
dejansko pa sem prikrival svojo
"kurirsko službo" med Ljubljano in
Gorico – dr. Kral-
ljem.

To je pa druga "za-
nimiva" zgodba,
sem v omenjenem
članku pripomnil,
ko sem povedal,
da sem prepustni-
co prejel po posre-
dovanju S (tane)
B. iz Ljubljane, s
katero sem se že
pred vojno spoz-
nal v Žabnicah.

V poletnih mese-
cih je hodila na

počitnice k prijateljici Mici Klin-
nar, hčerki lastnice gostilne "Pri
Klinjarju" – Spartiacque.

Z Mici se je spoprijateljila, ko je
ta obiskovala gospodinjsko šolo
v Ljubljani. Lastnica gostilne je
bila sorodnica mojega očeta; včasih
sem se pri njej oglasil in tam
spoznal Stano.

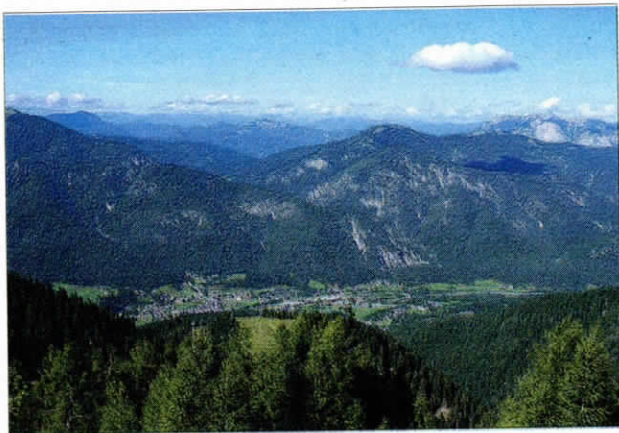
Stana je bila prikupna, vesele na-
rave in zelo družabna. Včasih je
stregla za točilno mizo ali pa go-
stom pri mizah. Nič čudno ni bi-
lo, da se je kar nekaj moških
zvečer zadrževalo v gostilni.

Stani je hodil dvoriti tudi neki ita-
lijanski kvesturin-policijski ko-
misar s Trbiža – Tarvisio. Ta je po
italijanski okupaciji Slovenije leta
1941 prišel v službo v Ljublja-
no. On je Stani priskrbel prepu-
stnico, da je lahko tudi v času
okupacije obiskovala prijateljico

Mici v Žabnicah.

Nekoč, jeseni 1941, sem Stano
srečal v Ljubljani. Takrat še ni-
sem vedel, da je tudi kvesturin
delal za OF: Stano je obveščal o
akcijah kvesture.

Ko me je vprašala, ali še kaj ho-
dim v Žabnice, sem zanikal, ona
pa mi je dejala, da ima prepustni-
co in da hodi. Ponudila se je, da
prepustnico priskrbi tudi meni,
če želim. Imela me je za "pravo-
vernega": vedela je za zgodbo o
mojem delovanju leta 1939 pro-
ti opcijam za Tretji rajh (O tej
zgodbi pa pozneje). Seveda sem
pritril, prepustnico prejel – in

začela se je moja "kurirska služ-
ba".

Rodil sem se v Žabnicah 30. ok-
tobra 1918 v zadnjem tednu pr-
ve svetovne vojne. Krstil me je
franciškan p. Pius Žankar, ted-
njanji žabniški župnik. Franciška-
ni reda manjših bratov – minori-
tov so žabniško župnijo in sve-
tišče Sv. Višarje upravljali od le-
ta 1909 pa do l. 1924, ko je p.
Pius moral zapustiti župnijo, ker
ga je pregnala italijanska fašistič-
na oblast na pritisk in obtožbe
nemških šovinistov s Trbiža in
nekaterih nemškutarjev iz Žab-
nic.

Franciškanska provinca je izdaja-
la svoje glasilo Cvetje z vrta sv.
Franciška. Spominjam se, da mi
je nekoč prišla v roke številka let-
nika 1910 – če se ne motim. V
njej sem bral zanimivo zgodbo,

kako je takratni župnik p. Čadež
na domiselno način preprečil ma-
nifestacijo Nemcev. Žabniški
nemškutarji so namreč hoteli iz-
rabiti pogreb žabniškega učitelja,
zagrizenega Nemca, za manife-
stacijo nemštva.

V Žabnicah je v stari Avstriji ob-
stajala utrakvistična šola, to je:
obstajali so razredi s slovenskim
učnim poukom in razredi z
nemškim. Moj oče je hodil v slo-
vensko šolo. Utrakvistične šole
so obstajale še v Ovčji vasi – Val-
bruna, v Ukvah – Ugovizza in v
Lipalji vasi – Laglesie San Leopoldo.

P. Čadež je naročil cerkovniku,
naj se med pogrebom zaklene v
zvonik in naj začne na vso moč
zvoniti z dvema zvonovoma v
trenutku, ko bo govornik, nalašč

povabljen s Ko-
roškega, začel go-
voriti. Cerkovnik
je storil tako in je
zvonil in zvonil.
Govornik in po-
grebci nemškutarji
so se jezno ozirali
v zvonik, a ni po-
magalo. Govornik
je vseeno začel go-
voriti, toda slišali
so ga samo naj-
bližji okoli stoječi.
Žabniška župnija –
in tudi Sv. Višarje,
ki so spadale v žu-
pnijo – je od leta

1919 pa do leta 1933 cerkveno
upravno spadala v goriško
nadškofijo, po letu 1933 pa v vi-
demsko nadškofijo.

Moja mama ni bila Žabničanka,
doma je bila iz Polja, velike fare
Device Marije v Polju. Oče jo je
spoznal, ko je bil kot vojni inva-
lid in nesposoben za fronto po-
slan v zaledje in dodeljen za slu-
go častniku, ki je upravljal in skr-
bel za častniško menzo v Zalogu
pri Ljubljani v fari D. M. v Polju.
Oče je bil kot avstro-ogrski vojak
že jeseni l. 1914 težko ranjen na
ruski fronti. V Zalogu je bilo ve-
liko skladišče in oskrbovališče za
soško fronto. Oče se je z mamo
Jožefo Hladnik poročil januarja
l. 1918. Po poroki se je mama
preselila v Žabnice na očetov
dom.

Martin Kranner

Spomini na pretekle tepe, a tudi nude case (2)

Življenje je zgodba ...

Po mirovni "senžermenski" pogodbi v Parizu leta 1919 je vsa Kanalska dolina – od Kakove in Bele peči do Tablje – pripadla Italiji. Bila je zarita kot klin med dve meji – med Avstrijo in Jugoslavijo. Ni imela več zaledja, kot ga je imela pod avstro-ogrske monarhije. V dolini ni bilo tovarn ali večjih obratov, v katerih bi bili prebivalci zaposleni. Mesta uradnikov, železničarjev, orožnikov, finančnih stražnikov itd. so zasedli prišleki iz Italije. Le redki domačini – "tujerodci" – so bili sprejeti v kako državno službo.

Moj oče se je izučil za tesarja in je pred prvo svetovno vojno hodil na sezonsko delo kot tesar in gozdni delavec v Romunijo in Bosno. Bosno si je Avstrija priključila leta 1878, ko je v kratki vojni premagala Turčijo.

V vojni proti

Bosni so se v avstrijski armadi bojevali tudi Slovenci s Koroškega, med njimi tudi brat mojega starega očeta. Spominjam se, da mi je otroku pripovedoval svoje vojne prihode.

Še živo pred očmi imam knjigo Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini, ki jo je izdala Mohorjeva družba. Na naslovnih platnicah je bila namreč podoba vojaka v skupini še drugih vojakov, ki drži in visoko dviguje polkovno zastavo.

Ta prastric je iz vojne prinesel domov puško, ki je bila samo na en naboj in mnogo nabojev. Kot otrok sem stikal med skodlami po hlevih in

bajtah v senošetih, ki jih je imela rodbina mojega očeta, in to puško našel, kot sem tudi našel skrite puške iz prve svetovne vojne.

Tisti naboji pa bi mi kmalu povzročili veliko nesrečo. Nekoč sem iz enega naboja – naboji so bili zelo veliki – skušal iztresti smodnik. Ker sem to delal preblizu ognja na odprtem ognjišču, se je že iztreseni smodnik vžgal, vžgal se je še ostali smodnik v naboju in mi je eksplodiral v roki. Prstov mi ni odtrgalo, le

(Tovarne papirja potrebujejo primeren les, ki ga "brusijo" in zmeljejo v "kašo" in iz nje izdelujejo papir). Oče je vabilo sprejel in se takoj leta 1923 z vso družino – mama in trije otroci – z rednim potnim listom kot emigrant, ki je našel delo v tujini, preselil v Polje. Oče je zaprosil za jugoslovansko državljanstvo in ga l. 1926 tudi prejel. Ni mu pa bilo odvzeto italijansko državljanstvo in to je prav prišlo leta 1945, ko smo zbežali na Koroško. V Polju sem končal osnovno šolo, nato realno gimnazijo v Ljubljani in maturiral leta 1937.

V dobi šolanja – 1926 do 1937 – sem kar nekaj šolskih polet-

Pogled na nekdanji Trbiž

omrtvilo mi jih je in sem poškodovano roko "pestval" kar nekaj dni. Stari oče je to opazil, izvedel za vzrok, ker sem mu ga moral povedati, si odpel pas in mi jih naložil po zadnjici.

Takoj po vojni je oče dokončal strokovno šolo lesne stroke v Beljaku v Avstriji. V Kanalski dolini oziroma na Trbižu take šole ni bilo. Ker ni dobil primerne službe, kot "tujerodec" pa še težje, je leta 1923 sprejel vabilo mamine sestre iz Polja, ki je bila poročena s podravnateljem velike tovarne papirja na Vevčah v fari D. M. v Polju. Prišel naj bi delat v tovarno kot lesni izvedenec.

nih počitnic preživel pri stricu na očetovem in svojem rojstnem domu. Zanimiv je bil način prehoda čez mejo. Spominjam se, da sem privrkal mejo pri Ratečah skupaj z očetom prestopil na skrivaj. Za naslednje prestopne meje pa sem prejemal dovoljenje na policijskem komisariatu na Jesenicah, nekajkrat – že kot gimnazijec – pa na policijski upravi v Beljaku, kjer mi je dovoljenje posredoval očetov brat, avstrijski državljani, stanujoč v Beljaku. Bil je železničar in to službo je opravljal na progi Beljak – Trbiž in me tudi spremljal.

Martin Kranner

Življenje je zgodba ...

Ko sem preživel počitnice v Žabnicah, sem vsakokrat večkrat "skočil" na Višarje, seveda peš, ker takrat še ni bilo žičnice.

Na Sv. Višarjah je pri dušnopastirski oskrbi romarjev poleti pomagal Žabničan, duhovnik, bogoslovni profesor dr. Lambert Ehrlich; spovedoval je in maševal.

Na Višarje je od leta 1930 vabil akademike ljubljanske univerze, ki jih je zbiral v Ljubljani. To so bili poznejši stražarji, člani akademskega kluba Straža, ki ga je ustanovil leta 1936.

Na sestankih z njimi jim je govoril in pridigal v cerkvi. V neki pridigi, poleti leta 1933, je razvil znamenito "vizijo slovenske bodočnosti". "... Ni naključje, da smo se zbrali prav tukaj, marveč je to božja volja. Božja volja nam na Svetih Višarjah razodeva, kaj je naloga Slovencev na zemlji, kjer živimo. Ob temeljih te svete gore se stikajo tri pglavnitna evropska plemena.... Romani, Germani in Slovani bi prav tukaj skušali riniti drug drugemu mejnike nazaj. A naši očetje so bili modrejši od vojškovidij in politikov. Namesto mejnika so postavili na ta otok med tremi narodi cerkev. To je edini mejnik v Evropi, ki narodov ne loči, marveč jih združuje. Danes je tak mejnik vsa naša domovina. Slovenija mora biti mejnik, ki družji in veže jug s severom in vzhod z zahodom. Sama ne sme biti ne eno ne drugo ne tretje. Ostati mora mejnik, ki družji, kakor Svete Višarje. To je božja volja! To nalogo bo mogla Slovenija izpolnjevati samo v svobodi, ne pod gospodarjem, ki bi sedel bodisi na jugu ali severu, na vzhodu ali zahodu! Božja volja je, da mi vsi za to svobodo delamo, in božji volji se ne sme nihče izmikati..."

Leta 1937 je bila med Italijo in Jugoslavijo sklenjena pogodba, ki je otoplila dotlej hladen odnos med državama. Vsebovala je tudi določila, ki so poenostavila izdajanje

vizuma za potovanja iz ene države v drugo. Tudi jaz sem se takoj poslužil teh olajšav, si dal izstaviti leta 1938 potni list in na italijanskem konzulatu prosil za vstop v Italijo (potni list z vizumom hranim še danes). Poleti

Dr. Lambert Ehrlich

1938 sem se odpravil v Žabnice, kjer nisem bil že nekaj let. Našel sem popolnoma spremenjeno vzdušje. Nemčija, Tretji rajh, si je že priključila Avstrijo in v češkoslovaški republiki ozemlje Sudetskih

Nemcev. To je bilo kot magnet za peščico Nemcev in za nemškutarje in Kanalski dolini. Dvignili so glave in propagirali za Tretji rajh. Za seboj so potegnili tudi slovenske prebivalce, ki "Lahov" niso morali. Zlasti starejši Žabničani, ki so še vedno imeli v spominu staro Avstrijo in cesarja Franca Jožefa, ki je vladal od 1848 do 1916, so bili kot omamljeni. Kot sem že omenil, sem v Žabnicah prišel v stik s Stano B. Jeseni leta 1939 sem šel spet v Žabnice. Tokrat na vabilo dr. Lamberta Ehrlicha, ki me je prosil, da bi Žabničanom odsvetoval

opcijo za Tretji rajh. Enrich je namreč po poznanstvu, ki ga je imel še iz leta 1919, ko je bil kot izvedenec za Koroško član slovenskega zastopstva v uradni delegaciji kraljevine SHS v Parizu, izvedel, da je v "berlinskem" dogovoru, sklenjenem v Berlinu 23. junija 1939 med Hitlerjem in Mussolinijem, ki je dal možnost prebivalcem Južne Tirolske, da optirajo za nemško državljanstvo, bila dana enaka možnost tudi prebivalcem Kanalske doline. Vključitev so dosegli Nemci in nemškutarji s Trbiža. Izvedel pa je tudi za tajno klavzulo, da je z opcijo vezana preselitev v Tretji rajh. Dejansko je v uradnih Pravilih za izselitev, podpisanih v Rimu 21. oktobra 1939, Kanalska dolina že bila vključena v Tretji rajh.

Čim je Ehrlich izvedel za dogovor in vključitev Kanalske doline, je hitro ukrepal. Kot sem omenil, je prosil mene, da bi Žabničane prepričeval, naj ne optirajo. Dal pa je tudi natisniti letake s pozivom Žabničanom, naj ne optirajo. Letake je izročil Žabničanu Hanziju Moschitzu (umrl je pred dobrim letom in mi je povedal zgodbo o letakih), ki se je na Erlichove stroške šolal v Ljubljani za organista.

Martin Kranner

Življenje je zgodba ...

Dolga leta je Hanzi Mochschitz v žabniški cerkvi opravljal službo organizatorja in vodil cerkveni pevski zbor. Hanzi je letake odnesel in jih je, preden jih je začel razdeljevati, pokazal tedanjemu župniku Rafku Premrlu. Čeprav si je Premrl zelo prizadeval za utrjevanje slovenske zavesti in deloval proti opcijam, je Hanziju odsvetoval razdeljevanje, ker bi razkačil nemškutarje, fašistična oblast pa bi ga zaprla. Hanzi je letake uničil. Osebnost pa sem vaščane, zlasti svoje sorodnike, nagovarjal, naj ne optirajo. Čas za optiranje je bil od oktobra do konca decembra 1939. Nato je bil podaljšan še do junija 1940. Z vaščani sem se o opcijah razgovarjal tudi javno, zlasti v gostilni svoje sorodnice, in jih prepričeval, naj ne optirajo. Tam je bila navzoča tudi Stana B. Moje odsvetovanje pa ni imelo uspeha. V Žabnicah, ki so veljale za slovensko vas – v resnici se niso imeli za Slovence in niti ne za Nemce, pač pa za "kanaltalarje" –, samo tri družine niso optirale. V vsej Kanalski dolini je optiralo čez 90% prebivalcev, torej tudi Slovenci.

Optiral je tudi moj stric, čeprav med zadnjimi – češ, kamor so šli drugi, grem tudi jaz –, in se preselil v Tretji rajh, na Koroško. Naselili so ga na posestvo Slovenca Sturma, ki so ga nacisti pregnali v internacijo v Nemčijo. Nacisti so pregnali še mnogo drugih koroških Slovencev in na njihova posestva naselili optante iz Kanalske doline. Njegov sin je dr. Marjan Sturm, predsednik levo usmerjene organizacije koroških Slovencev. Ker sem stricu povedal, da posestvo ne bo prodano, če bo še kdo živel v hiši, je stric modro pustil v hiši sestro svoje žene in iz Polja poklical mojo sestro. Zato njegovo posestvo ni bilo ocenjeno in predano organizaciji Ente per le Tre Venezie. Stric

se je tako po vojni, ko se je Sturm vrnil iz internacije in prevzel svoje posestvo, lahko vrnil v Žabnice na svoje neprodano posestvo.

Opcije so usodno zaznamovale Kanalsko dolino. Etnično razmerje se je spremenilo. Prej večinsko naseljena s Slovenci je postala večinsko naseljena s Italijani, ki so se vselili v prazne hiše,

"Giovani Italiane" Štefi K. Bila je mojih let in njen oče je edini v vasi izjavljaj, da je Nemeč, čeprav sta njegova oče in mati bila čistokrvna Slovenca. Štefi me je rada gledala "kot fanta", in to me je rešilo. Še tisto noč je pohitela do moje tete, kjer sem stanoval, in mi sporočila sklep ter mi svetovala, naj se umaknem. Naslednjega jutra sem se še v polmraku napotil na Trbiž in od tam z vlakom preko Rateč v Ljubljano.

Tudi Rafko Premrl, ki je župnikoval v Žabnicah od l. 1932 do l. 1939, je bil žrtev opcije. Bil je prvi župnik žabniške fare, ko je ta leta 1933 cerkvenoupravno prešla pod videmsko nadškofijo. Premrl je v Žabnicah župnikoval v najtežjih letih: v letih propagande za Tretji rajh in za opcije. Opcijam se je odločno upiral, najbolj v osebnem pogovoru z župljani, pa tudi v

Žabniški župnik Rafko Premrl se je 2. avgusta slikal v Žabnicah z ljubljanskim škofom dr. Gregorijem Rožmanom, ki se je vračal s Sv. Višarj (iz knjige Življenjska pot Rafka Premrla 1906-1983)

cerkvi med pridigami je župljane rotill: "Za božjo voljo, ne zapuščajte svojih domov in svoje zemlje.

Cele gene-

racije so tu živele. Tukaj ste pokopali svoje drage starše, brate in sestre. V tej cerkvi ste bili krščeni. Ostanite doma, časi se bodo spremenili..." Kot da bi prili olja na ogenj, je to razkačilo od propagande zaslepljene domačine in nemškutarje. Zatožili so ga pri svetni in cerkveni oblasti in ena in druga sta ga kratkomalo pregnali.

Premrl je nato župnikoval v Istri v Opatiji in v vasi Ičiči pod Učko. Tudi do tja je segla mržnja žabniških nemškutarjev. Ko je nemška vojska leta 1943 zasedla Istro, ga je gestapo aretirala, odpeljala v Trst v koronejske zapore in od tam v Dachau. K sreči se je iz taborišča vrnil. Po vojni je poučeval zgodovino in filozofijo na slovenski gimnaziji v Gorici do upokojitve l. 1975. Od leta 1970 do smrti 1983 je župnikoval v Štmaru pri Gorici.

Martin Kranner

Življenje je zgodba ...

"Zgodba" o koncentracijskem taborišču na Rabu

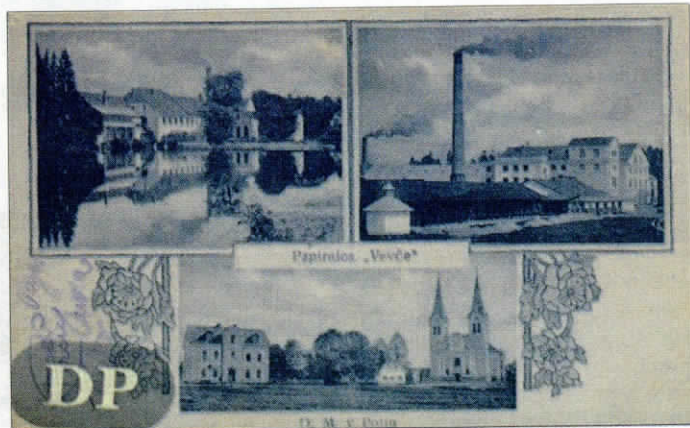
V članku o taborišču v Gonarsu sem omenil internacijo moških iz občine Device Marije v Polju pri Ljubljani leta 1942 in njihovo reševanje iz koncentracijskega taborišča na Rabu. Pripomnil sem, da je to "posebna zgodba". V nočeh od 29. na 30. in od 30. na 31. avgusta leta 1942 so partizani s pomočjo domačih teren-
cev OF hoteli prekiniti obratovanje velike tovarne papirja na Vevčah (na sliki). Prvo noč so skušali minirati tovarniški dimnik in zažgati skladišče lesa, drugo noč pa zažgati skladišče papirja. Ni se jim posrečilo. Začel je goreti le les na lesnem prostoru in zgorela sta 2 vagona, naložena s papirjem. Prebivalci okoliških vasi so s strahom pričakovali povračilne ukrepe vojaške oblasti. Navadno je vojska po vsakem sabotažnem dejanju obkolila kraj, odpeljala v internacijo ali pred vojaško sodišče moške prebivalce, streljala talce, izropala in zažigala hiše, odpeljavala živino in podobno.

Racija v občini Device Marije v Polju

Usodnega 31. avgusta so že zgodaj nekateri občani, vsi preplašeni prihiteli v občinsko pisarno, kjer je bil v službi Rudi Hirsche-
ger, in sporočili, da od reke Save prodirajo italijanski vojaki in pobirajo vse moške, ki jih najdejo na polju ali doma. Rudi je novico nemudoma sporočil meni – stanoval sem blizu občinskega poslopja – in še nekaterim okoličanom. Zbrali smo se pred poslopjem, ne vedoč, kaj storiti. Zavedali smo se, da gre za povračilni ukrep, ki smo ga po dveh partizanskih akcijah pričakovali, vendar ne tako hitro. Nekateri smo se povzpeli na vrh zvonika, s katerega smo zagledali vojake že čisto blizu vzdolž železniške proge. Hitro smo se spustili z njega, se spet zbrali pred občino ter ugibali, kaj ukreniti: ali se poskriti, zbežati čez

reko Ljubljanico proti hribom ali najti kako drugo rešitev. Preden smo se odločili, je bilo že prepozno: vojaki so nas obkolili. Začeli so nas zganjati proti Prosvetnemu domu, ki je bil blizu občine, in nas pustili v skupini moških, ki so jih pobrali iz hiš iz središča vasi D. M. v Polju in so jih držali zastražene pred Prosvetnim domom. Ta je imel obširno telovadišče, ki je tisti dan služilo vojaščini kot zbirališče za vse prijete iz cele občine in kjer je bilo natrpanih že mnogo segnanih. V skupini pred domom so bili tudi duhovniki: oba

prostor – je vplivalo na nadaljnje dogajanje. Skupini se je približal poveljujoči polkovnik in začel divjati ter vpiti, da smo vsi komunisti. Ko se je eden izmed duhovnikov oglasil, da nismo komunisti, je zarjul: "Tudi duhovniki so komunisti" (Anche i preti sono comunisti). Besen je iztrgal dimnikarju, ki je ves črn s svojim orodjem stal v skupini, železno grebljico in z njo udaril poleg stoječega občinskega slugo, ko je ta nekaj rekel. Nato je odšel na zbirni prostor, skupino pa je še pustil tam. V tem se je skupini približal krajevni tajnik italijanske fašistične stranke. Oblečen je bil v uniformo, ki jo je sicer redkokdaj nosil. Poleg civilne oblasti, v katero je

poljska kaplana ter župnik, begunec z Gorenjskega. Verjetno je to dejstvo vplivalo, da te skupine niso takoj nagnali na zbirni prostor, ampak jo zadržali zunaj njega. Nisem se pustil potisniti v skupino, upiral sem se, češ da sem italijanski državljani, rojen v Camporosso – Tarvisio. Kazal sem dovolilnico, na kateri je bilo zapisano, da se kot italijanski državljani smem podajati prek meje Ljubljanske pokrajine v Italijo do Trbiža. Imel sem srečo, da sem pritegnil pozornost nekega tam navzočega oficirja, ki je dokument vzel in ga začel pregledovati. Tako sem ostal z njim izven skupine. To srečno naključje – kot tudi dejstvo, da te skupine z duhovniki niso takoj nagnali na zbirni

spadala tudi policija in jo je izvajal t. i. visoki komisar, ter vojaške oblasti (v Ljubljanski pokrajini je bil nastanjen XI. armadni zbor), ki je po Mussolinijevi odredbi od januarja 1942 prevzela obrambo in od maja istega leta tudi varstvo javnega reda, je kot tretja oblast delovala še italijanska fašistična stranka, in sicer na kulturnem, prosvetnem, socialnem, gospodarskem in športnem področju. Ta je bila organizirana kot v Italiji po starostnih kategorijah in področjih delovanja, teritorialno razdeljena na sektorje. V večjih krajih so bili nameščeni krajevni tajniki – tako tudi v D. M. v Polju –, ki so večinoma uradovali na sedežu občine.

Martin Kranjec

Spomini na pretekle lepe, a tudi hude čase (6)

Življenje je zgodba ...

Poljski fašistični tajnik je bil po poklicu učitelj, precej izobražen in razgledan in nič oblasten. Iz pogovora z njim se je razumelo, da je bil bolj malo fašistično nastrojen. Na občini je imel uradne in neuradne stike z Rudijem, ki je bil vodja anagrafskega urada in pri tem spoznal njegovo ideološko usmerjenost. Zvedel je za obstoj fantovske Marijine kongregacije. Rudi mu je tudi omenil, da on in še nekateri fantje, med njimi tudi jaz, zaradi groženj terencev-aktivistov OF in strahu, da bi bili ugrabljeni, ne spijo doma, ampak v

župnišču, ki je varnejše zaradi bližine vojaške posadke, in da smo oboroženi z nekaj ročnimi granatami. To je bilo potrebno iz previdnosti za primer, da bi vojaška posadka, nastanjena v bližnji šoli, izvedela za našo oborožitev. Odrredba vojaškega poveljstva kot tudi Visokega komisarja je namreč določala, da bodo

ustreljeni tisti, pri katerih bodo našli neprijavljeno orožje, municijo ali eksplozivni material. Naj dodam nekaj zanimivosti iz časa tega prenočevanja v župnišču. Le-to smo svetovali tudi podžupanu poljske občine Feliks. Pogačniku, delavcu v vevški papirnici. Bil je odločno proti komunizmu, ki je imel v poljski fari in v papirnici precej privržencev. V državljanski vojni v Španiji se jih je kar nekaj kot španskih borcev borilo na strani rdečih proti Francu. Bil je tudi predsednik katoliško usmerjene delavske organizacije v papirnici v nasprotju s krščansko socialistično, v kateri so prevzeli vodstvo komunisti. Ker je bil odločen, dejaven in vpliven, so mu terenci grozili s smrtjo. Znak za to mu je bil dan, ko so terence njegovo ženo zvabile v sosednjo vas Dobrunje, od koder je bila doma in kjer ni bilo nobene vojaške posadke. Tam so jo prijeli

li partizani in umorili. Pogačnik nasvetov za prenočevanje ni hotel oz. ni mogel sprejeti, ker je moral skrbeti za tri mladoletne otroke. Za vsak primer se je zavaroval in oborožil v hiši. Moj brat Jože mu je izročil tudi nekaj ročnih granat, ki jih je imel zakopane. Neke noči v prvem tednu avgusta 1942 so partizani obkolili hišo, vdrli vanjo in odpeljali njega in 13-letnega sina Branka. Pogačnik se je skušal braniti: vrغل je nekaj granat, a se niso razpočile. Drugi dan smo ugotovili, da so odkopane granate imele vžigalnike pokvarjene od

vlage. Pogačnika so partizani mučili in nato umorili. Mučenju in umoru je prisostvoval partizan domačin, ki je po kapitulaciji Italije (8. sept. 1943) zbežal od partizanov in povedal o mučenju in o grobu. Domobranci so grob odkopali in truplo pokopali na poljskem pokopališču. Zanimivo je, da po vojni komunisti niso oskrunili groba, kot so to storili z grobovoma dveh vaških stražarjev: trupli so izkopali in odvrgli neznano kam.

Kot vaški stražar je padel tudi moj brat Jože, in sicer februarja 1943 na Mokercu pri Ljubljani. V Polju ni bil pokopan v lasten grob, ampak so ga položili v grob maminega sorodnika, brez napisa. Tako groba po vojni niso oskrunili. Moj brat Marjan je po mnogih letih dal napisati samo Krannerjevi. Pogačnikovega sina Branka se je usmilil partizan, sosed Rešek. Vodil ga je s seboj na pohodih in v

dorobah. V neki odliki spomina iz 1943 je bil Rešek ubit in vojaki so našli Branka živega. Branko se je po 6. maju 1945 umaknil v Vetrinj na Koroško in se kot begunec izselil v Cleveland (ZDA). Še lani sva se na praznik Vseh svetih sešla na pokopališču v Polju, ko sva obiskala svoja grobova.

Iz časa prenočevanja v župnišču naj povem še eno čudežno zgodbo – o varstvu Višarske Matere Božje. Moja vsakdanja predvečerna pot od doma do župnišča ni merila več kot 500 metrov. Vodila je ob cesti mimo širokega pročelja farne cerkve na desni strani, na levi strani ceste pa sta stala staro šolsko poslopje in gostilna Pri kuharju, med njima je bil prehod. Mojo vsakdanjo pot so lahko vsi opazili, tudi terenec Rado, sin učitelja Trošta, begunca s Primorskega, ki je imel hišo za gostilno. Ta je nekega dne na vogalu gostilne namestil nekakšno stojalo, nanj položil puško, jo nameril na cerkvena vrata in na puški naravnal merilo. Vse to je opazoval Ivan, sin šolske hišnice Rusove, tudi on terenec, zato je Rado lahko

brezskrbno delal. Ivan je bil vrstnik mojega brata Marjana; skupaj sta hodila v ljudsko šolo. Ni ga zanimalo, zakaj je Rado tako delal. Ko pa je nekega večera spet opazil, kako je Rado nameril puško na cerkvena vrata, in zaslišal pok ter videl, da je Rado izginil za gostilno, je razumel. Po vojni je Ivan vse to povedal mojemu bratu Marjanu. Jaz pa sem imel srečo. Rado je streljal name. Slišal sem pok in začutil udarec v levi bok. Stekel sem do župnišča in tam dognal, zakaj udarec. Kroglja je preklunjala blago žepa suknjiča, predrla močan pokrov pločevinaste doze za njuhalni tobak – spomin na mojega prastrica, ki je njuhal –, razcefrala cigarete, ki so bile v dozi, in se ustavila na dnu doze! Marjino varstvo! Rado je po atentatu izginil: odšel je k partizanom in spomladi 1944 padel kot poveljnik partizanske čete.

Martin Kranner

Spomini na pretekle lepe, a tudi hude case (/)

Življenje je zgodba ...

Ko sem zagledal tajnika, sem se mu takoj približal in ga – sila kola lomi! – prosil za posredovanje, češ da nas imajo za komuniste, kar pa nismo. Odvrnil je, da v tem primeru odloča vojska in je vse odvisno od vojaške oblasti. Svetoval je, naj se obrnem na poveljujočega generala, ki je malo prej prišel pogledat na občino. Navzoči častnik je prisluhnil pogovoru. Spet se je nasmehnila sreča, prišel je general. Častnik mu je raportiral, jaz pa sem brez oklevanja stopil predenj, mu pokazal svojo dovolilnico in mu začel razlagati, da nas imajo za komuniste, pa nismo; da so prijeti tudi duhovniki, ki gotovo niso komunisti; da so mnogi prijeti fantje člani Marijine kongregacije in KA in da nismo krivi za dva napada na vojake in karabinjerje in požig v papirnici. General me je poslušal, pogledal skupino in opazil duhovnike, me nekaj časa motril, nato pa častniku ukazal, naj duhovnike izpustijo, meni pa dejal, naj napravim seznam tistih, ki so v kongregaciji, in naj mu ga izročim. Takoj sem pohitel na občino, da bi napisal seznam. Tajnik je šel z menoj. Pomagal mi je in tipkal

imena, ki sem jih v naglici narekoval po spominu. Ne spominjam se, koliko imen in katera, vsekakor vseh tistih fantov, ki sem jih videl v skupini. Naglo sem se vrnil in generalu, ki je bil še pri skupini, izročil seznam. Pregledal ga je in nekaj naročil častniku: razumel sem, da je govoril o izpustitvi. Nato je odšel. Čez nekaj časa se je pojavil poveljujoči polkovnik in častnik mu je poročal, kaj je naročil general, in mu izročil seznam. Opazil sem, da je bil nejevoljen, in slišal sem, da je rekel, da tu poveljuje on. Seznam je vrnil častniku in mu ukazal vso skupino odpeljati k ostalim prijetim, ne da bi koga dal izpustiti. S skupino sem šel tudi jaz, in ko smo prišli na telovadišče, so se fantje, ki so opazili moj pogovor z generalom in videli, da sem mu izročil seznam, strnili okoli mene. Povedal sem jim imena, ki sem jih vnesel na seznam, in poklicali smo k sebi še fante s seznama, ki so že bili na telovadišču. Oddaljili smo se od ostalih in se zbrali v ozadju poslopja ter čakali. Ko so vojaki začeli prijeti urejati v vrste in jih naganjati na cesto, da bi jih pognali peš na vlak na postajo v Zalogu, so

hoteli nagnati tudi našo skupno. Malo prej je prišel na telovadišče poveljnik karabinjerske postaje na Vevčah. Ko je opazil našo skupino, se nam je približal, ker je mnoge od nas poznal, saj smo morali pri karabinjerjih iskati dovoljenje za Ljubljano in iz nje. Občinskega uradnika Rudija, ki je bil invalid – imel je "mrtvo" desno roko –, je poznal po službeni dolžnosti in je vedel, da ni komunist. Z menoj pa je imel opravka dvakrat. Kmalu po prihodu Italijanov v Polje – v drugi polovici aprila 1941 – sem bil ovađen, da sem komunist in da skrivam orožje. Nekateri poljski terenci OF, ki so po razsulu jugoslovanske vojske nabirali orožje, so namreč videli, da je moj brat Jože iz vojaškega skladišča v gradu Fužine pobral eno puško in precej ročnih bomb in jih prinesel domov. Puško sem skril za podstrešni tram, bombe pa je v zaboju zakopal pod kozolcem moj brat. Karabinjerji so napravili hišno preiskavo, a k sreči orožja niso našli, pač pa le nekaj vojaških šotorskih kril. To blago sem moral jaz – brat je bil mladoleten – na "kolcih" peljati na karabinjersko postajo. Ko so dognali, verjetno tudi iz arhiva, ki ga je hranila prejšnja jugoslovanska orožniška postaja, da nisem komunist, so me izpustili.

27.10.

Martin Krannei

Življenje je zgodba ...

Drugič pa je na neki način imel opravka z menoj februarja oz. marca 1942. Na pustni torek februarja 1942 sem nameraval iti obiskat v Mokronog župnika Sladiča, nekdanjega kaplana v Polju. Toda na postaji Trebnje (pred Novim mestom) sem izvedel, da je proga za Mokronog prekinjena zaradi partizanske sabotaže. Zato sem čakal na postaji na vlak za vrnitev v Ljubljano. Z menoj je čakal še en potnik in pogovarjala sva se o dogodku oz. o sabotaži. Na klopi na peronu je sedel nekdo v civilu in s klobukom povezenjem na oči, kot da bi spal. Čez nekaj časa je vstal in odšel. Kmalu zatem sta prišla na peron dva karabinjerja, naju aretirala in odpeljala na karabinjersko postajo. Zaslíševal me je poveljnik (brigadir) karabinjerjev – isti, ki je sedel na klopi na peronu – in trdil, da sem soudeležen pri sabotaži, ker sem se o tem pogovarjal. Ker sem zanikal in ker je našel v mojem nahrbtniku partizanski Slovenski poročevalec, v katerem sem podčrtal besede kot Živel Stalin. Živela Sovjetska zveza (podčrtal sem jih, ker sem hotel dokazati, da se partizani ne borijo za slovenski narod, pač pa za prevlado komunizma), mu je to služilo za dokaz, pa še to, da je posrebljeni znak planike, ki sem ga imel na klobuku, znak spoznavanja med storilci sabotažnega dejanja (planika – srebrna, ne rdeča – je bila spomin na očeta, ki jo je kot vojak-alpinec nosil na vojaški kapi). Ker sem tudi to zanikal, mi je privezal roke na hrbet stola in me začel biti z roko, na kateri je imel debel prstan, po licih, ki so mi zatekla, da skoraj nisem videl. Nato je ukazal, naj me slečejo in naj me v samo kratkih spodnjih hlačah posadijo zunaj na dvorišču na mi-

traljez; bilo pa je precej pod ničlo. Za stražo je postavil dva karabinjerja. Ko sem se otnesel omotice zaradi bitja po licih, sem začutil mraz in hotel vstati, toda koža se je primrznila na železo. Mlajši od karabinjerjev me je potisnil nazaj, starejši pa se me je usmilit in odpeljala sta me v celico, ki pa

Postaja Trebnje

je bila strupeno mrzla, pograd pa brez odeje. Tako sem prestal noč. Ne vem, kako da nisem dobil pljučnice, niti prehladil se nisem. Še en dan sem ostal v Trebnjem, nato pa me je karabinjer odpeljal z vlakom v Ljubljano pred vojaško sodišče, obtoženega kot pomočnika pri partizanskem sabotažnem dejanju. Po Mussolinijevem odloku je bila za to predvidena smrtna kazen. Ko sem stopil z vlaka, so ravno izstopali tudi z lokalnega vlaka iz Polja. Opazili so me uklenjenega in so to sporočili domov. Tako je mama izvedela, kje sem. V zaporu sem imel srečo: vojaški tožilec, kapetan Fosco, ki me je zaslíševal in izročil obtožnico (še danes jo hranim!), je bil iz Zadra v Dalmaciji in je dobro govoril hrvaško. Tako sem se mogel z njim pogovarjati in ovreči vse obtožbe ter se sklicevati na škofa Rožmanc in krajevne karabinjerje, ki so me že poznali. Posredovanje škofa, ki me je dobro poznal kot člana Katoliške akcije (KA), in poročilo karabinjerjev sta odločilno vplivali, da sem bil konec marca oproščen in

nisem bil poslan v internacijo, kar je bilo skoraj običajno tudi za oproščene!

Zanimiv je dogodek iz zapore. Če se prav spominjam datuma, so 10. marca pripeljali v že prepolno sobo (ponoči smo ležali menjač se: polovica je stala, polovica pa ležala na golih tleh!) še nekaj moških, ki so jih prijeli med racijo. Med njimi je bil mladeč – član Dijaške KA – (mladeč sem bil tudi sam) in predsednik kat. akad. stanovskega društva za medicince

“Vir” Jaroslav Kikelj. Bil je gotov, da bo izpuščen, brž ko bodo začeli pripeljane legitimirati, ker je imel pri sebi potrdilo, da je odbornik Ljubljanske univerzitetne organizacije (LUO). Italijanska oblast je hotela, da se ustanovi Univerzitetna fašistična mladina (GUF).

Povabila je vse predsednike razpuščenih akademskih društev na sestanek z grožnjo, da vse študente z Gorenjskega in s Štajerskega izroči Nemcem, da ukine Ljubljansko univerzo, da odpove delovna razmerja univerzitetnim profesorjem, če ne pristanejo na ustanovitev. Prišlo je do kompromisa: sprememba imena v Ljubljanska univerzitetna organizacija in predsedniki vseh društev v odbor. Delovala pa je le formalno, brez članstva. Podzaupnik novo ustanovljene organizacije je postal – imenovan! – član razpuščenega akad. kluba Straža Franček Župec.

Prosil sem ga, naj prosi škofa za posredovanje za mojo izpustitev. Jaroslav je bil res kmalu izpuščen. Toda že 18. marca ga je VOS – kot izdajalca – ubila na ulici. Dva dni prej, 16. marca, pa je VOS ubila podzaupnika LUO Frančka Župca, tudi na ulici.

Karabinjerja smo prosili, naj posreduje, ker je general odobril seznam za izpustitev, a odgovoril je, da ne more storiti ničesar.

Martin Kranner

Življenje je zgodba ...

Vse 31. avgusta prijetje moške iz občine Polje – preko 700 oseb – so odpeljali v koncentracijsko taborišče na otoku Rabu. V drugi polovici septembra je dr. Kralj poslal v Ljubljano poročilo o hudih razmerah in žalostnem stanju internirancev v taborišču, ki ga je prejel od Šolskih sester iz Tomaja, ki so imele svojo hišo tudi na Rabu. Tudi na podlagi tega poročila, kot že prej iz poročil iz taborišča v Gonarsu, je škof Rožman sestavil poročilo in ga poslal v Vatikan ter prosil za posredovanje. Osebnost je poročilo o taboriščih izročil tudi novembra 1942, ko se je mudil v Vatikanu. Poročilo in posredovanje Vatikana pri italijanski vladi sta imeli nekaj uspeha. Civilne in vojaške oblasti so se zganile in začele izboljševati pogoje: začeli so graditi barake namesto šotorov, dajali so nekaj več hrane otrokom, matere in otroke ter starejše so z Rabo preselili v Gonars.

O hudih razmerah na Rabu in o žalostnem stanju internirancev se tako izvedelo tudi v Polju. To nas je vzpodbudilo – takrat se je že ustanovila Vaška straža –, da sem se odpravil na poveljstvo XI. armadnega zbora in prosil za sprejem pri polkovniku Gallu. Tam me je sprejel. Navzoč je bil tudi stotnik Gino Tornari, ki je vodil obveščevalni center in dobro govoril slovensko – bil je za tolmača.

Polkovniku sem povedal, da so odpeljani moški iz občine Polje, ki niso komunisti ali simpatizerji OF in partizanov, internirani v koncentracijskem taborišču na Rabu in da imamo od sester z Rabo poročilo, da so tam razmere

zelo hude. Polkovnik je odgovoril, da ne gre za koncentracijsko taborišče, da so tam "iz varnostnih razlogov, da bi bili zaščiteni pred partizani", in da se bo pozanimal. Nato me je odslovil.

Glede Tornarija naj povem: po sprejemu me je ustavil na hodniku. Ko sem mu povedal, da sem rojen v Žabnicah, je dejal, da je alpinist in da dobro pozna Julijske Alpe. Ker mi je ime zvenelo znano, se mi je posvetilo: njegovo ime sem bral pod nekaterimi fotografijami, objavljenimi v Kugyjevi knjigi Julijske Alpe. Pred nekaj leti sem v Željeznovi knjigi Rupnikov proces bral, da je Tornari na nekem obisku pri Rupniku le-temu povedal, da je (kot alpinist) špioniral utrdbe, ki jih je jugoslovanska vojska gradila ob meji pod Rupnikovim vodstvom (str. 74 - op. pisca).

Gotovo je bil tudi član politične policije OVRA; sodeč po nastopanju, pa ni bil fašističnega duha. Svoj položaj in moč kot vodja obveščevalnega oddelka v sklopu XI. armadnega zbora je uveljavljal – in izrabljal – ali iz ideoloških ali pa zgolj iz koristolovskih in kot moški iz čisto osebnih razlogov. Vedelo oziroma govorilo se je o več primerih.

V eni od številnih racij sta bila npr. zajeta Boris Kidrič-Peter in Boris Kraigher-Janez. Po pregledu v vojašnici karabinerjev sta bila izpuščena. Res je, da sta imela ponarejeni osebni izkaznici pod drugim imenom. Karabinerji so bili do neke mere podrejeni Tornarijevemu oddelku. Povedal bom še eno zgodbo, ki jo poznam v zvezi s Tornarijem. Kmalu po ustanovitvi VS v Polju (sredi septembra 1942) je le-ta

prejela obvestilo, da je v neki bolni na samem stoječi hiši v vasi Obrije (občina Polje) bilo ponoči slišati nenavadno premikanje. Patrulja VS, ki se je odpravila k označeni hiši, v kateri sta živela starejša mož in žena, je čisto po naključju odkrila v hlevu, kjer je bila privezana koza, pod "na-steljo" loputo, ki je pokrivala vhod v podzemni bunker. V njem so našli ženo in hčer partizanskega komandanta Leskovška-Petra Strugarja in pa dokaze, da je bil še do maja 1942 v bunkerju skrit partizanski štab, ki se je po maju premaknil na Kočevsko. Patrulja je ženski odpeljala v Polje, da bi ju zaslislali. Še istega dne proti večeru pa so iz Ljubljane prihiteli Tornarijevi karabinerji in ženski odpeljali. Jasno je bilo, da so terenci iz vasi takoj obvestili centralo v Ljubljano, ta pa po svojem kanalu karabinerje. Izvedelo se je, da je Tornari ženski zasliseval. Po nekaj dneh sta bili izpuščeni, prosti – ne poslani v internacijo!

Mislim, da je bilo čez kak teden ali dva, ko me je polkovnik poklical v štab. Brez kakega daljšega uvoda mi je naročil, naj napravim seznam oseb, predlaganih za izpustitev, ki naj ga poleg župnika podpiše tudi poveljnik VS. Seveda smo seznam takoj napravili in mu ga izročili.

O tem naročilu in razpletu glede internirancev na Rabu sem obvestil škofa Rožmama. Iz dokumentov arhiva XI. armadnega zbora, ki so objavljeni v knjigi Toneta Ferenca "Rab – Arbe – Arbissima", Lj. 2002, je razvidno, da je škof od tedaj začel pošiljati prošnje za izpustitev celih skupin internirancev in ne samo posameznikov kot dotlej, tako npr. za otroke izpod 14 let, ki bi jih nastanili v nekaterih zavodih in jim dali primerno vzgojo.

Martin Kranner

Življenje je zgodba ...

Čez nekaj časa – teden ali dva – so pripeljali v Ljubljano z Raba celo skupino s prvega oddanega seznama; to je bilo kakih 5-6 tednov od tedaj, ko so jih odpeljali. To je bila prva množična izpustitev internirancev iz koncentracijskega taborišča na Rabu, ki so bili tja odpeljani po prečesovanjih ali množičnih aretacijah tistega hudega leta 1942, in sploh iz kakega taborišča v Italiji.

Zanimivo je, da Vratuša v svoji knjigi Iz verig v svobodo – Rabska brigada, Lj. 1998, kjer podrobno in dokumentirano opisuje dogajanje v taborišču, to prvo množično izpustitev le bežno omenja, čeprav je gotovo imela odmev. Piše samo: "Nekatere, zlasti take, za katere so jamčili krajevni župniki ali župani, so pustili domov oziroma poslali v enote MVAC" (str. 116).

O ugodni rešitvi naše prošnje smo takoj obvestili vodstvo Slovenske legije, ki je obvestila druge Vaške straže, da so začele pošiljati prošnje za izpustitev. Ker Vaške straže ni bilo, so prošnjo podpisali poleg župnika še župan (podesta') ali pa občinski fašistični tajnik.

Prve skupine internirancev-vernjenec iz Polja niso takoj poslali domov, ampak so jih zadrževali v kasarni. Ko smo to izvedeli, sem šel k polkovniku Gallu in ga obvestil. Poklical je dežurnega karabinjerskega podčastnika in ga poslal v kasarno z naročilom za izpustitev. Šel sem z njim v kasarno, da bi jih spremljal domov. Obstal sem, ko sem zagledal upadle obraze in shujšana telesa, ki sem jih prej poznal kot krepke moše.

Videl sem, kakšno veselje jih je

prevzelo, ko so prosti prišli iz kasarne. Takoj so se kljub oslabelosti napotili proti domu. Niso hoteli čakati, da bi domači prišli ponje. Omahaovali so, morali so večkrat počivati, toda silili so naprej – domov! Če me spomin ne vara, je bilo na prvem seznamu okoli 90 imen. Spominjam se, da je nekaj vrnjencev čez nekaj dni umrlo, ker niso vzdržali, čeprav sem jim priporočil, naj se ne najejo, a najedli so se že med potjo domov!

Vesti in poročila o nečloveških razmerah na Rabu so s svojim osebnim pričevanjem potrdili interniranci. To je ustvarilo oz.

prezeti v roke vsa pomembnejša mesta (npr. v kuhinji, ambulanti, kot načelniki sektorjev) in dajati prednost somišljenikom OF, ki je bila tajno organizirana - Vratuša v svoji knjigi to jasno prikaže -. To poročilo smo poslali vodstvu SL in tudi škofu Rožmanu; ta ga je verjetno poleg poročila, ki so ga preko dr. Kralja poslane sestre z Raba, uporabil za svoje poročanje v Vatikan.

Prošnje za izpustitev so se potem nadaljevale še za izpustitev iz drugih taborišč. Nekako sredi oktobra smo izročili drugi seznam interniranih na Rabu, ki ga je vojaško poveljstvo sprejelo, in konec novembra je prišla domov tudi ta skupina. Vrnjenci so bili še bolj oslabeleli kot tisti iz prve skupine: bila jih je sama kost in

Mozaik v taborišču na Rabu, delo umetnika Ravnikarja, ki nazorno prikazuje trpljenje taboriščnikov

še povečalo nerazpoloženje do okupatorskih oblasti. Civilne oblasti, visoki komisar in vojaško poveljstvo so se morali sedaj soočiti tudi s tem problemom in ga skušali reševati. Občinski uradnik Zdravko Novak, ki se je vrnil s prvo skupino, je po nekaj dneh, ko se je opomogel, napisal izčrpno poročilo o razmerah in nečloveških pogojih na Rabu. Opisal je tudi, kako so znali komunisti, ki so bi-

koža. Poslan in sprejet je bil še tretji seznam, v tega pa so bili vključeni tudi nekateri interniranci iz Gonarsa in celo eden iz taborišča v Reniciju: neki učitelj, pisal se je Toroš. Za njegovo vključitev je prosil dr. Kralj. Toroš je bil z Goriškega. Po vojni je služboval na Plešivem pri Krmini. Interniranci s tega seznama so se vrnili pred Božičem, večina od njih kot živi okostnjaki.

Martin Kranner

Življenje je zgodba ...

Ko smo poskusili še s četrto seznamom, je vojaška oblast prošnjo zavrnila s pripombo, da vendar vsi v Italiji internirani niso protikomunisti. Vojaška oblast je po decembru l. 1942 ustavila izpuščanje velikih skupin in je ustanovila posebno komisijo, ki je pregledovala prošnje. Zato smo začeli s prošnjami reševati majhne skupine in posameznike, in to tudi iz drugih taborišč (Gonars, Renicci). Tako smo rešili hiranja in umiranja v koncentracijskih taboriščih približno 450-500 občanov obširne poljske občine.

Morda bo kdo očital: reševali ste le svoje. Toda dejstvo je, da tisti dan med pobranimi in interniranimi iz poljske občine ni bilo nobenega znanega levičarja-komunista, kvečjemu kak prikrit terenc OF. Odpeljani so bili moški, ki so jih našli doma ali v delavnicah ali

na polju. Niso bili prijeti ne železničarji, med katerimi je bilo mnogo komunistov, ne delavci vevške papirnice, v kateri je bilo zaposlenih precej komunističnih pristašev in aktivistov OF. Nekateri delavci iz izmene, ki tisti dan ni bila na delu, so se zatekli v tovarniške prostore, kot da bi bili obveščeni in kot da bi vedeli, da ne bodo odpeljani. Glavne aktiviste OF in vodilne komuniste je verjetno opozorila načelnica VOS Zdenka Kidrič (kar je že enkrat prej storila – to omenja Zbornik 1965), da so se pravočasno umaknili v skrite bunkerje, ki so bili v letih 1941-1942 zgrajeni na več krajih za ilegalno delo. V enem od teh bunkerjev se je do odhoda na teren maja 1942 skrivalo poveljstvo NOV (Franc Leskošek in drugi – tudi to omenja Zbornik 1965).

Naše reševanje iz taborišč omenja

tudi komunistični poljski Zbornik 1965, a le v treh vrsticah:

“V tem obdobju (okt. – nov. 1942, op. pisca) so po Ketejevem (župnik v Polju, op. pisca) posredovanju izpustili iz internacijskih taborišč več ljudi iz občine Polje; nekateri so se priključili beli gardi, drugi so se pasivizirali, več pa jih je ponovno začelo delati za OF (str. 136).

V sezname za izpustitev smo torej vključili tudi pristaše OF!

Z zadovoljstvom smem reči, da smo s tem prizadevanjem rešili mnoge internirance gotove smrti. Če bi kdo naše reševanje označil kot kolaboracijo, se ne čutim prizadetega. Reševali smo življenja! In takrat smo v praksi izkusili, da ves narod ne more v ilegalo. Vemo pa tudi, česar takrat nismo vedeli, da je bilo naše reševanje internirancev v skladu z določbami haaške in ženevske konvencije za “zaščito ranjencev, vojnih ujetnikov in civilnega prebivalstva v vojnem času”.

/konec
Martin Kranner